

ศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพ
ระหว่างประเทศ
(องค์การมหาชน)

หัตถกรรม
ที่ใกล้
สูญหาย
Forgotten
Heritage

การแทงใยลาน

หัตถศิลป์โบราณที่กำลังจะสูญหาย

“ลาน” เป็นพันธุ์ไม้ดัดดำบรรพ์ที่ถูกนำมาใช้ประโยชน์ได้ ในทุกส่วนของต้นลานตั้งแต่ลำต้น ผลลาน และใบลาน โดยเฉพาะ ในส่วนของใบลานที่สามารถนำมาใช้งานได้ตั้งแต่ใบอ่อนไปจนถึงใบ แก่

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์พบว่า คนไทยได้มีการ ใช้ประโยชน์จากใบลานมานานนับตั้งแต่สมัยพุทธกาล ใช้ในงานที่ เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ด้วยการนำใบลานมาจาร หรือจารึก หลักธรรมคำสอนของโดยการใส่เหล็กแหลมจารลงบนใบลานให้ เกิดเป็นอักขระแล้วใช้ยารักษา การบันทึกลงในใบลานนั้นคนไทย ได้รับแบบอย่างมาจากประเทศอินเดีย เรียกหนังสือใบลานเหล่านี้ ว่า “คัมภีร์ใบลาน”

ต่อมาศิลปะการแทงใบลาน (แกงลาน) เริ่มปรากฏขึ้น ในสมัยอยุธยา และได้สูญหายไปในช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้น การ แแทงใบลาน มีความแตกต่างจากงานจารใบลานทั่วไปด้วยเทคนิค วิธีการและจุดประสงค์ในการนำมาใช้งานที่ต่างกันไปโดยสิ้น เเชิง สันนิษฐานว่าเป็นงานศิลปะที่เกิดขึ้นในราชสำนัก ใช้ประกอบ ในพิธีการสำคัญในราชสำนัก เนื่องจากในอดีตไม่มีอุปกรณ์หรือ เทคโนโลยีที่ทันสมัยมากนัก จึงใช้ศิลปะการแทงใบลานในการระบุชื่อ นามสกุล สำหรับทำเป็นป้ายชื่อประกอบในพิธีศพ

เมื่อเทคโนโลยีที่ทันสมัยได้เข้ามามีอิทธิพลในชาติไทยมากขึ้น ทำให้ภูมิปัญญาการทำงานแทงใบลานในราชสำนัก ค่อย ๆ เลือนหายไป ชาวบ้านที่ยังไม่เข้าถึงเทคโนโลยีจึงได้นำเอารูปแบบการแทงใบลานแบบโบราณดั้งเดิม มาผนวกเข้ากับเทคนิคงานช่างหลากหลายแขนงไว้ด้วยกันระหว่าง งานแทงหยวก งานจิตรกรรม งานทำน้ำบัน และงานจารใบลาน นำทุกเทคนิคมาผสมผสานจนเกิดเป็นศิลปกรรมแทงใบลานรูปแบบใหม่ จากเดิมที่ฉลุลวดลายบนใบลานเป็นเพียงตัวอักษรเพื่อระบุชื่อตัวตนของผู้ขายจนพัฒนาไปสู่การตัดฉลุลวดลายบนใบลานให้มีขนาดเล็ก ละเอียด หลายพันชิ้น และนำมาประกอบเป็นภาพเหมือนบุคคลสำคัญ โดยเฉพาะพระมหากษัตริย์ เภจจิอาจารย์ และผู้ที่เคารพนับถือ ทอดแทนการบันทึกภาพถ่ายแบบในปัจจุบัน ซึ่งได้รับความนิยมในช่วงเวลาหนึ่ง และค่อย ๆ สูญหายไปจากแผ่นดินไทย

คุณค่า ความสำคัญ ทางวัฒนธรรมของงานแทงใบลาน

ศิลปกรรมแทงใบลานเป็นงานที่เกิดขึ้นในราชสำนักไทยในช่วงกรุงศรีอยุธยา และสืบทอดต่อมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ด้วยจุดประสงค์ในการสร้างสรรค์งานขึ้นเพื่อใช้ในงานพิธีอวมงคล โดยเฉพาะในพิธีกรรมจัดงานศพของชนกลุ่มคนชั้นสูง ที่จะนำใบลานมาแทงให้เกิดเป็นชื่อของผู้ขายจนแล้วนำมาติดเข้ากับแผ่นไม้ทาชาดเป็นสีพื้นหลัง เมื่อพิธีกรรมเสร็จสิ้นลงจะนำแผ่นไม้แทงใบลานนี้กลับมาบูชาที่บ้านเพื่อเป็นการระลึกถึงผู้ขาย โดยสามารถเก็บไว้ได้ยาวนานหลายปี

ต่อมงานแทงใบลานในราชสำนักได้รับความนิยมลดลงเนื่องจากเทคโนโลยีที่ทันสมัยได้เริ่มเข้ามามีบทบาทในประเทศไทยมากขึ้น ชาวบ้านที่ยังคงเข้าถึงไม่ถึงเทคโนโลยีจึงได้มีการพัฒนางานแทงใบลานให้มีความสวยงามและนำมาใช้งานเพราะใบลานถือเป็นวัสดุที่หาได้ง่ายในท้องถิ่นทั่วไปได้โดยง่าย โดยการนำมาฉลุเป็นลวดลายให้เกิดความสวยงามเป็นลายนก ลายเทพนม ลายดอกพุด ตัดฉลุออกมาเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อยหลายร้อยจำนวน แล้วนำมาประกอบเป็นรูปภาพ จากแต่เดิมสร้างสรรค์ขึ้นเป็นเพียงตัวอักษรเพื่อทำเป็นป้ายชื่อสำหรับประดับในพิธีกรรมงานศพ พัฒนาไปสู่การแทงใบลานเป็นภาพเหมือนบุคคลเพื่อมอบให้แก่ญาติผู้ใหญ่หรือ บุคคลที่เคารพนับถือ

ปัจจุบันงานแทงโบลานเป็นงานที่ใกล้สูญหาย หาผู้ทำงานประเภทนี้ได้ยากขึ้น เพราะเป็นงานที่ทำได้ยากมาก ผู้ที่ทำงานนี้ได้ต้องมีฝีมือ ทักษะความชำนาญ มีสมาธิ และมีความอดทนต่อการสร้างสรรค์ผลงาน จึงทำให้ผู้ที่สนใจแทบไม่มีเหลือในสังคมไทยยุคปัจจุบัน และด้วยเทคโนโลยีที่เข้าถึงกลุ่มคนในทุกเพศทุกวัย จนอาจจะกล่าวได้ว่า “งานแทงโบลาน” อาจจะกลายเป็นงานที่สูญหายไปจากแผ่นดินไทยในไม่ช้า

เอกลักษณ์ทางกายภาพ และเอกลักษณ์ ที่โดดเด่นในงานแทงโบลาน

ศิลปะการแทงโบลาน เป็นงานประณีตศิลป์ที่ทำได้ยาก และต้องใช้ทักษะเชิงช่างขั้นสูง ในอดีตสร้างสรรค์งานแทงโบลานทดแทนภาพวาด และภาพถ่าย ช่างฝีมือจึงต้องผ่านการฝึกฝนมาอย่างชำนาญจึงจะสามารถสร้างสรรค์ผลงานออกมาได้เสมือนจริง โดยช่างต้องจรดโคมิดในการฉลุสลวดลายแต่ละครั้งให้เกิดเป็นริ้วเป็นหาง ภาษาช่างเรียกว่า “แทงในเชิงลึก” ทำการฉลุสลวดลายเป็นชั้นเล็ก ชั้นน้อยจำนวนหลายร้อย หลายพันชั้น แต่ละชั้นนิยมแทงฉลุเป็นลวดลายกนก ลายเทพพนม และลายพุดตาน แล้วนำมาประกอบเข้ากันเป็นภาพที่มีความสวยงาม ซึ่งต้องใช้ความวิริยะอุตสาหะเป็นอย่างมากจึงจะสามารถรังสรรค์เป็นชิ้นงานได้สำเร็จ

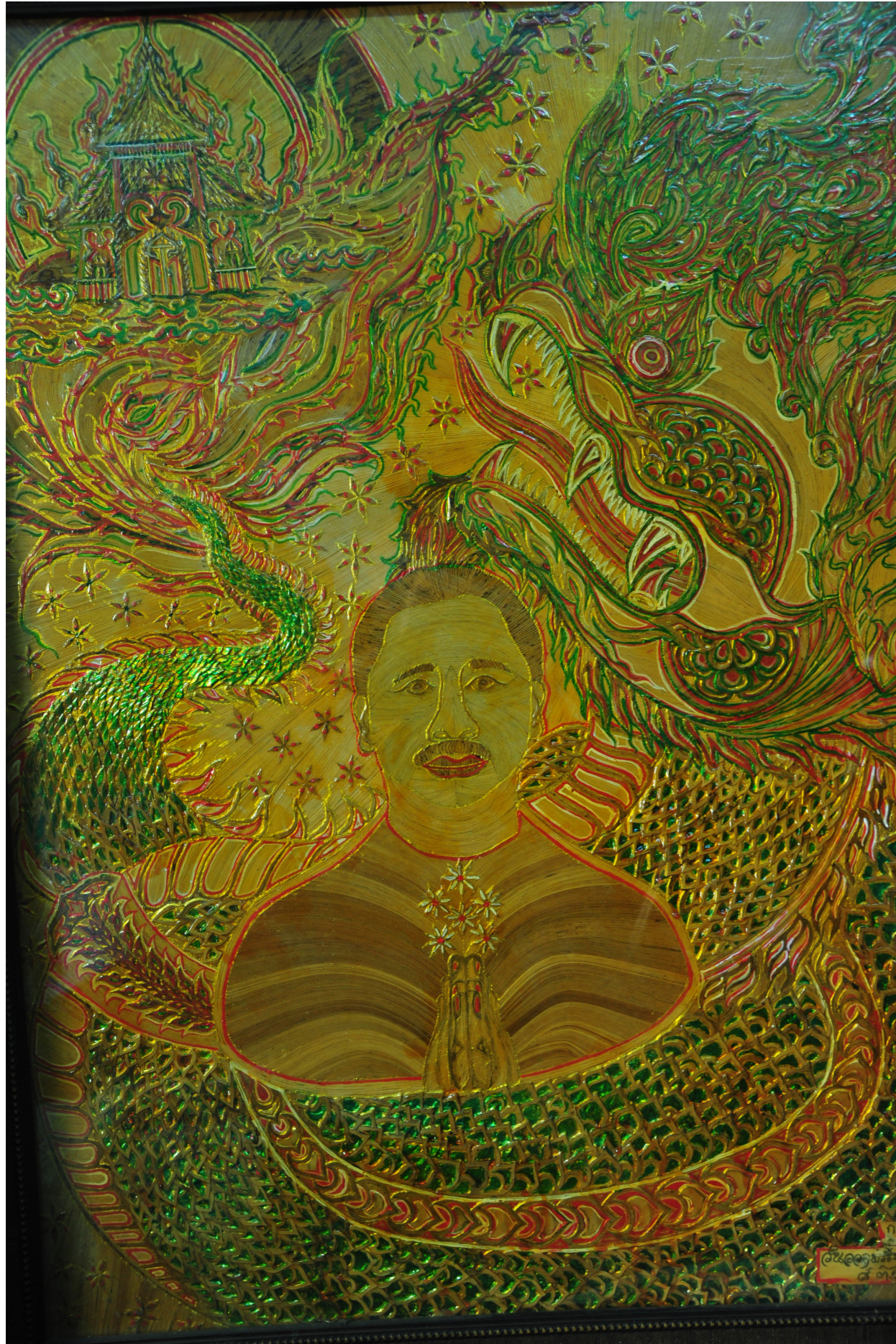
เอกลักษณ์งานแทงโบลาน อยู่ที่สีส้ม และลวดลายที่มีความเล็กละเอียด ด้วยทักษะการฉลุให้ลวดลายมีความสมดุลเสมอกันตลอดทั้งลวดลาย เทคนิคพิเศษอยู่ที่หัวและท้ายของลวดลายที่แทงจะต้องมีปลายแหลม เพราะเวลานำมาวางภาพแล้วชิ้นลวดลายที่แทงจะต้องวางหัวต่อหัว หางต่อหาง จึงจะทำให้ภาพมีความต่อเนื่องสวยงาม

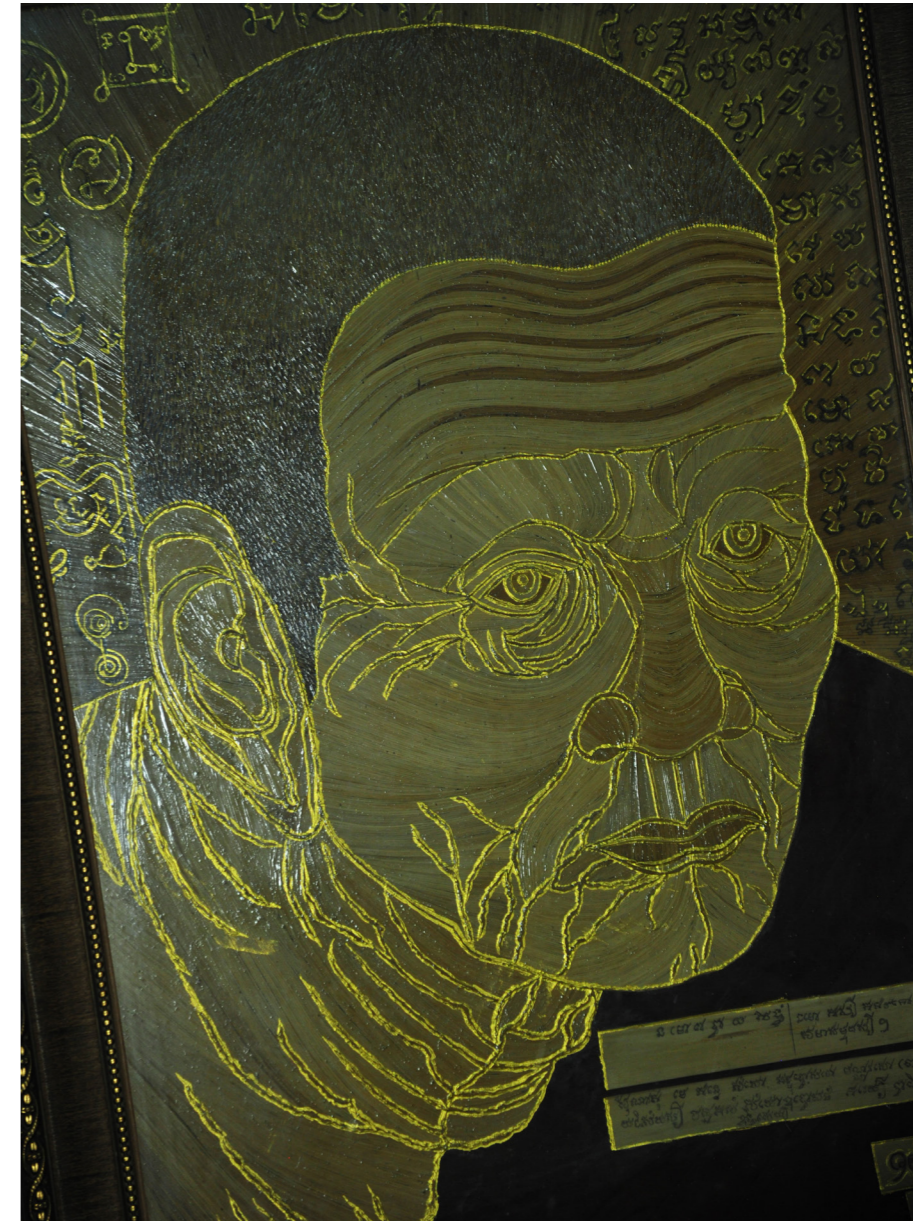

เอกลักษณ์อีกประการอยู่ที่ ทักษะความชำนาญของช่าง ที่ต้องมีความพิถีพิถันในการจัดวางชั้นลานแต่ละชั้น ที่มีจำนวนมากค่อย ๆ จัดเรียงให้เกิดเป็นภาพตามกำหนด หากภาพใดมีรายละเอียดมากอาจต้องใช้ระยะเวลาในการสร้างสรรค์งานเป็นเวลาหลายปี และด้วยสรรพคุณของโบลานที่มีอายุการใช้งานที่ยาวนาน ทำให้ผลงานที่สร้างสรรค์ด้วยโบลานทุกชิ้นสามารถเก็บรักษาไว้ได้นานหลายสิบปี ประกอบกับในอดีตช่างจะใช้กาวหนังควายในการประกบโบลานเข้ากับชิ้นงาน จึงยังสร้างความคงทนให้กับชิ้นงานยิ่งขึ้น

ภูมิปัญญาที่สะท้อนทักษะเชิงช่าง
และเทคนิค หรือขั้นตอน
กระบวนการในงานแทงใบลาน

สำหรับวิธีแทงใบลาน ช่างฝีมือจะต้องมีความรู้ ความเข้าใจ และธรรมชาติของใบลาน โดยเริ่มจากการเตรียมอุปกรณ์เครื่องมือในการทำก่อน และเมื่อจัดเตรียมวัสดุ อุปกรณ์ครบถ้วนแล้ว ต้องทำการคัดเลือกใบลานที่ได้จากต้นที่ดีและมีคุณภาพ ต้นลานหรือต้นตาลที่มาจากภาคกลางไม่สามารถนำมาใช้งานได้เพราะดินที่ปลูกเป็นดินเหนียวทำให้ใบลานขึ้นราได้ง่าย ใบลานที่ดีและมีคุณภาพต้องปลูกด้วยดินปนทราย ที่พบได้ในภาคอีสาน และต้นลานจากบ้านทับลาน จังหวัดปราจีนบุรี หรือ ต้นตาลริมแม่น้ำโขง ก็มีคุณภาพที่ดีไม่แพ้กัน

โดยช่างจะคัดเลือกเอาใบลานอ่อน ใบลานกลางและใบลานแก่ มาใช้งานร่วมกันเนื่องจากสีสนิมที่ปรากฏบนใบลานไม่มีโทนเข้ม และอ่อนแตกต่างกันออกไปตามช่วงอายุของใบลาน หลังจากจากเตรียมใบลานแล้วนำมาเข้าสู่กระบวนการแทงใบลานโดยมีขั้นตอนสำคัญ ดังนี้

- การเตรียมใบลาน

แกะก้านลานออก ถ้าใบลานแก่ให้แช่น้ำก่อนจนอ่อน แล้วจึงใช้หินอ่อนทับไว้ หากใบลานอ่อนก็ปล่อยให้แห้งเอง

- การจัดเตรียมแผ่นกระจก

จัดเตรียมกระจกใส ขนาดความกว้าง ยาวตามต้องการ ส่วนความหนาของกระจกจะใช้ขนาดตั้งแต่ ครึ่งนิ้ว ถึงหนึ่งนิ้วครึ่ง ใช้กระจกขนาดเท่ากัน จำนวน 3 แผ่น แผ่นแรกใช้เพื่อติดลานที่แทงเสร็จแล้ว แผ่นที่สองใช้รองหลังชิ้นงานโดยมีผ้าไหมคั่น แผ่นที่สามใช้ปิดภาพด้านหน้าในการเข้ากรอบภาพ

- การออกแบบลวดลาย

ออกแบบลวดลายที่ต้องการลงในกระดาษที่มีขนาดเท่ากับแผ่นกระจกที่ใช้ในการวาง โดยนิยมทำเป็นภาพพุทธประวัติ ภาพพระบรมฉายาลักษณ์ และภาพบุคคลสำคัญ

- การทำให้ใบลานอ่อนตัว

ด้วยการทาน้ำมันมะกอกให้ทั่วใบลาน แล้วทำการนวดใบลานให้เกิดความอ่อนตัว ใช้ผ้าเช็ดออกให้หมดความมัน ช่วยให้ใบลานไม่แตกง่าย

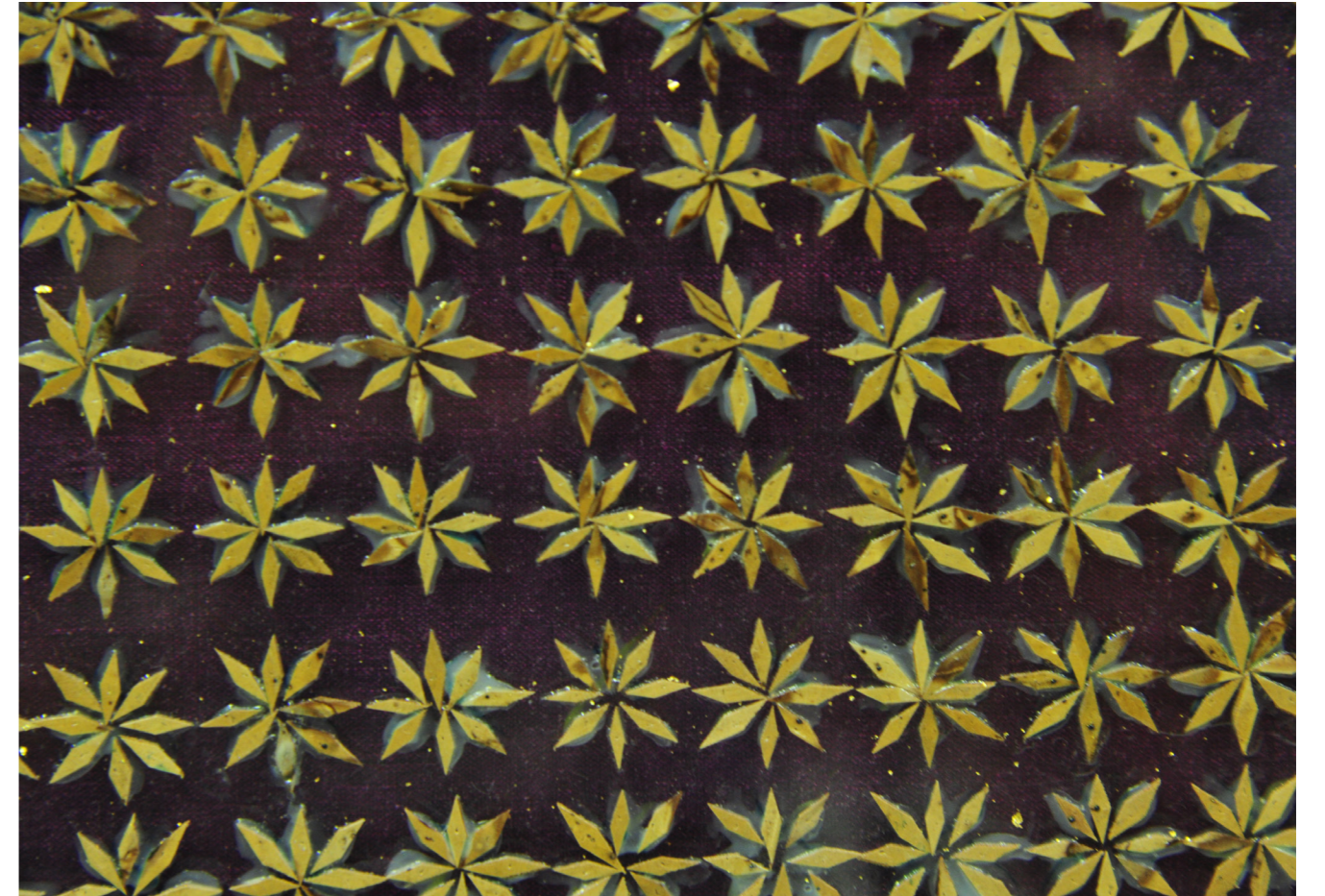

• การแทงลาน

ต้องใช้ทักษะความชำนาญของช่างในการบรรจงตัดฉลุ ลวดลาย ด้วยความประณีตให้เกิดเป็นลวดลายชั้นเล็ก ชั้นน้อย ด้วยการใช้ปลายคัตเตอร์ที่มีความเร็วแหลม จรดลงบนใบลานและฉลุให้ ลวดลายมีความสมดุลเสมอกัน เทคนิคอยู่ที่หัวและท้ายของชั้นลานที่แทงจะต้องมีปลายแหลม เพราะเวลานำมาวางภาพแล้วชั้นลานที่แทง จะต้องวางหัวต่อหัว หางต่อหาง จึงจะทำให้ภาพมีความต่อเนื่อง สวยงาม

- การลงรักปิดทอง

ตกแต่งและเคลือบเงาภาพด้วยแล็กเกอร์ โดยทำให้ทั่วชิ้นงานให้มีความอยู่ตัว จากนั้นทำการลงรักปิดทองเพื่อเพิ่มมูลค่าให้ชิ้นงานเกิดความโดดเด่นและสวยงามยิ่งขึ้น

- การตกแต่ง
นำภาพการแทงไหมลายที่ประกอบเสร็จสมบูรณ์แล้วมาใส่เข้ากับกรอบรูปให้สวยงาม
สามารถนำไปส่งมอบให้กับผู้ที่เราเคารพนับถือได้

ครูกุศล เรณุนันท์ ณ อยุรยา
ครูศิลปะของแผ่นดิน ประจำปี 2560

การอนุรักษ์สืบสานภูมิปัญญา ของงานแทงไหมลาย

และถึงแม้ว่าแทบจะไม่มีผู้ทำงานประเภทนี้แล้วในประเทศไทย หากแต่ในวันนี้ยังมี ครูกุศล เรณุนันท์ ณ อยุรยา เป็นผู้ที่ได้สืบทอดการแทงไหมลายจากรุ่นบรรพบุรุษ ที่ยังเหลืออยู่เพียงคนเดียว ที่ยังคงมุ่งมั่นเพื่ออนุรักษ์ภูมิปัญญา “การแทงไหมลาย” ไว้ และพัฒนาสร้างสรรค์จากงานแทงไหมลาย ที่เคยเป็นงานจากการใช้แกะชื่อผู้วายชนม์ในอดีต สู่การสร้างสรรค์ให้เป็นภาพผลงานต่างๆ เพื่ออนุรักษ์ภูมิปัญญาของบรรพบุรุษไว้ หวังให้คนรุ่นหลังได้เกิดการตระหนักและเห็นคุณค่าของคนในชาติไทย ว่าคนไทยยังมีฝีมือในการรังสรรค์สมบัติของแผ่นดินที่สืบทอดภูมิปัญญาสืต่อมาจากบรรพบุรุษอย่างยาวนาน และมีโอกาสได้ชื่นชม “งานแทงไหมลาย” ที่ใกล้สูญหาย เพราะในอนาคต หากไร้ซึ่งคนที่สืบสานต่อในรุ่นต่อไปแล้ว “งานแทงไหมลาย” อาจคงเหลือเพียงชื่อและตำนานในที่สุด

แม้ในปัจจุบันศิลปะการแทงโบลานจะไม่ได้ได้รับความนิยม และมีเพียงครูกุศล เรณุนันท์ ณ อยุธยา เป็นผู้สืบสานภูมิปัญญาเพียงรายเดียวที่ยังคงหลงเหลืออยู่ในประเทศไทยในขณะนี้ แต่ด้วยใจรัก และหวงแหนในวิชาชีพโบราณแขนงนี้ จึงมีความมุ่งมั่นในการอนุรักษ์สืบสานภูมิปัญญาแขนงนี้จนกว่าจะ สิ้นลมหายใจ

การถ่ายทอดส่งต่อภูมิปัญญาเพื่ออนุรักษ์สืบสาน และพัฒนาสร้างสรรค์ต่อยอดงานแทงโบลาน

ครูกุศล เรณุนันท์ ณ อยุธยา ได้อุทิศตนเป็นครูสอนการแทงโบลานแก่เยาวชนและผู้สนใจอยู่เสมอและได้มีการพัฒนารูปแบบการแทงโบลานให้มีความประณีต ละเอียดยิ่งขึ้นโดยยึดมั่นภูมิปัญญาตามแบบที่บรรพบุรุษสั่งสอนมาไม่ให้ผิดเพี้ยนไป เพื่อเป็นการอนุรักษ์หัตถศิลป์โบราณที่มีมาอย่างยาวนานให้อยู่คู่กับแผ่นดินไทยสืบไป

“ศิลปะการแทงใบลานเป็นงานที่ใกล้สูญสิ้นไปจากแผ่นดินในอีกไม่ช้า แม้เป็นงานที่ไม่ได้สร้างรายได้เป็นกอบเป็นกำ แต่แฝงไว้ด้วยคุณค่าทางจิตวิญญาณอย่างเต็มภาคภูมิ จึงอยากให้เยาวชนและคนรุ่นใหม่ได้มีโอกาสศึกษา เรียนรู้ ภูมิปัญญาที่มีมาตั้งแต่สมัยโบราณ และช่วงกันธำรงรักษางานศิลปะอันทรงคุณค่าให้คงอยู่ได้ต่อไปชั่วลูกชั่วหลาน”

ครูกุศล เรณุนันท์ ณ อยุรยา
ครูศิลป์ของแผ่นดิน ประจำปี 2560

**ศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพ
ระหว่างประเทศ**
(องค์การมหาชน)

